

Herolden

Marts 2009

Årgang 13 Nummer 1

Så skyder vi endnu en sæson igang

Foto Bjørn

Udgivet af:

**Vennekredsen ved
Bornholms Middelaldercenter**
Stangevej 1.
Gudhjem.
Tlf. 56 49 83 19

Mail-adr.: www.bmc-vennekreds.dk

Redaktion:

Ole Boyer Pedersen   56 49 81 41
Bjørn Ørding-Thomsen   56 47 01 12

Ansvarshavende:
Niels Erik Rasmusen   56 49 83 19

Indlæg til Herolden:
herolden@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Herolden udkommer 4 gange om året.
Ca. den 1/3, 1/6, 1/9 og 1/12
Deadline er den 15. i måneden før
udgivelsen.
Oplag ca. 350

Indhold

- 3 Nyt fra centret
- 5 Fra redaktionen
- 6 Kursusweekender
- 7 Kursus på Værfeldtsgård
- 8 Bornholmske slægter
- 10 Historiske Værksteders Træf 2009
- 13 Kisten i stormandens sal
- 14 Hvem var Erik d.1. Ejegod
- 16 Forunderlige farver
- 18 Fra rå sten til kanonkugle
- 21 Vinterbilleder
- 22 Smedekursus
- 24 Nyt fra lavene
- 27 Vennekredsen og lavene
- 28 Længsel efter sommer

*Hvor der ikke er anført navn på fotografen,
er billederne taget af redaktionen.*

Professionelt El-Samarbejde

Åbent mandag-fredag kl. 8.30-17.00

Bjarne Kalf Hansen ApS
V/aut. El-installatør Thomas Frigaard
Godthåbsvej 45 · 3751 Østermarie
Telefon 5647 0357
Mail: info@bjarno.dk
www.bjarno.dk

Nyt fra centret

Vinter på Bornholms Middelaldercenter

I skrivende stund ligger sneen tykt udenfor Rågelundsgårds vinduer – åen risler af sted, og vandet skubber til de små isflager, som uden held forsøger at fryse åen helt til. Fuglene søger efter mad – og gæssene skræpper op, som de har gjort det hele sommeren. Stormandsgården ligger tynget af 25 cm. sne og ligner noget, der er taget lige ud af en eventyrbog.

Det er på sådanne dage man må knibe sig selv i armen – hvor er det dog fantastisk, at middelaldercentret eksisterer, - og at vi på ”vinterholdet” har fornøjelsen af at sidde her inde i varmen og planlægge den kommende sæson. For det er jo det der sker lige nu. Imens livet går sin gang udenfor vinduerne, er der hektisk aktivitet indenfor.

Det er jo nu det hele skal planlægges og organiseres. De sidste markedskontrakter bliver underskrevet og sendt af sted, og spændende nye projekter tager langsomt form på skrivebordene.

Vedligeholdelse

Samtidig med, at vi sidder her inde i varmen, er der ligeså stor aktivitet udenfor. Her bliver der tækket huse, kalket og tjæret, lagt nye tage, og meter efter meter dukker nye flet- og fyldhegn op.

Vores dygtige håndværkere kæmper sig frem mod sæsonstarten – og jeg kan love jer, at det kommer til at pynte på hele området....

Nu kan man igen komme op at hænge i galgen – uden at risikere at falde ned og brække halsen.

Feriemesser

Vi har været med på feriemesserne i Bellacentret og i Herninghallerne, og her fået lov til at fortælle om de mange spændende tiltag, vi har at byde sommerens mange gæster. Specielt har vi her gjort en stor indsats for at få flere grupperejse-arrangører til at få øjnene op for de mange muligheder, der er på centret. Krydstogtturister, almindelige grupperejser, seniorerrejser og 60+ er blot nogle af de nye potentielle gæster, vi er i dialog med. Bedre service – og mere tagen hånd om de enkelte grupper - er blot nogle af de tiltag, vi sætter i gang. Udstillingen på Rågelundsgård vil i for- og eftersæson komme til at fungere som kaffestue – for hvis man nu ikke har så gode ben, at de kan slæbe en helt op på stormandsgården, så kan man alligevel få sig en god oplevelse i ”varmestuen” med en kop dejlig kaffe ved hånden.

Bornholm tidligere åbent

Ifølge hele øens turiststrategi er det et overordnet mål at få udvidet sæsonen, - og allerhelst få gjort Bornholm til en helårsturisme-destination. For at nå dette mål har Destination Bornholm besluttet at gøre en ekstra indsats for, at vi i hvert fald som en start vil prøve at åbne op for aktiviteter fra påsken, og frem til d. 1. maj. Da vi her på middelaldercentret kun har meget få gæster i denne periode, er vi gået med til at holde åbent én dag om ugen, så de gæster, der måtte ønske det, altid vil have muligheden for at aflægge os et besøg. Dage er 9/4 – 17/4 – 24/4 – 1/5. Der vil selvfølgelig være fuld bemanning på disse dage - men jeg vil da gerne opfordre Vennekredsen til at møde talstærkt op på disse dage, så vi sammen kan give de besøgende en overvældende oplevelse på et tidspunkt af året, hvor man ikke forventer det. Vennekredsen kunne eventuelt bruge disse dage til at mødes om bestemte temaer, som lavene har arbejdet med hen over den lange vinter. Som noget nyt vil vi på disse dage tilbyde de besøgende gratis rundvisninger på centret.

Temauger

Temaer er noget, som vi vil komme til at stifte bekendtskab med hen over hele sæsonen. Hver uge igennem sæsonen vil således få sit eget tema. Dette for bedre at kunne formidle ud fra vores overordnede tema: "Fra mave til muld" – men også for at gøre det mere interessant og specifikt at komme som frivillig på centret. Jeg tænker her

selvfølgelig på Vennekredsen – det kunne f.eks. være spændende, hvis flere af lavene ville sætte sig på nogle af disse uger. Samtidig med at man i lavene på den måde vil kunne beskæftige sig med netop deres interesseområde, vil det for centrets vedkommende være en aktivitet, som gør det hele mere levende. Netop i en tid hvor vi er nødt til at spare på penge og personale, er det af stor betydning, hvis Vennekredsen kan være til stede – og herigennem være med til en levendegørelse af pladsen - men på en måde så man ikke føler sig udnyttet - og netop kommer for at dyrke sine egne interesser - og på den måde deltage i en udbytterig uge, hvor man får ligeså meget, som man giver.

Man vil desuden som frivillig beboer kunne "leje" sig ind i stormandsgården. En familie med far, mor og børn kan således vælge sig en af sommerens temauger – og via forberedelsesmateriale kunne arbejde målrettet hen imod deres ophold på Centret. Opholdet vil nærmere bære præg af et kursusophold end et alternativt ferieophold. Der har allerede på dette tidspunkt vist sig at

være stor interesse for disse ophold, og vi ser fra Centrets side frem imod samarbejdet med de frivillige beboere, som vil bruge en uge af deres ferie sammen med os på stormandsgården. Det skal nok komme til både at være lærerigt og fornøjeligt.

Ring til Thomas Guldbæk (56 49 83 19), hvis du vil høre mere om denne alternative ”ferieform”.

Har du lyst til at give en hånd med?

Hvis du sidder derhjemme og tænker, at det lyder spændende, skal du ikke holde dig tilbage. Ring til Thomas Guldbæk (56 49 83 19) og fortæl, hvornår du evt. kunne tænke dig at deltage i nogle af sommerens spændende aktiviteter. Indholdet i temaugerne bliver snart lagt ind på vores hjemmeside og bliver udsendt som nyhedsmail.

Venlig hilsen
Niller

Fra redaktionen

Pia er stoppet

Pia Girotti har besluttet at forlade redaktionen, da hun synes, at hun har for meget at gøre på hjemmefronten til at kunne yde en (for hende) tilfredsstillende indsats i redaktionen.

Det er vi kede af - men Pia var ikke til at overtale til at blive, så vi har måttet acceptere hendes beslutning.

Ny typografi

I dette nummer af Herolden har vi forsøgt os ned en anden typografi for at gøre teksten mere læsevenlig.

Vi har droppet afstanden mellem afsnit for at kunne få linierne til at flugte på tværs af spalterne (typografer kalder det vist 'at holde register').

Desuden har vi droppet den lige højremargen, da den gør ordmellemrummene ujævne, hvad der gør teksten sværere at læse.

Vi modtager meget gerne jeres kommentarer til denne ændring - og til bladet i øvrigt.

Kursusweekender

Af Helle Pfeiffer

Har du lyst til at lave et smykke eller spænde til din dragt, kan vi hjælpe dig med at lave din egen model. Der er mange forskellige materialer, som kan bruges til at lave en model.

Vi har også flere færdig modeller, du kan benytte.

Når modellen er klar, laver vi en kopi i en sandform og støber den i det materiale, du ønsker.

Har du sølv eller bronze, så tag det med, eller køb det af BMC.

Modeller i forskellige materiale.

Her er brugt træ, tråd, papir og cibatoool. Modellerne er lavet af Bamse Kjeldsen og Hans Larsen. Se række 1 på billedet ovenfor.

Modeller i Cibatoool (kunsttræ).

Man kan bruge det samme værktøj som til sølvarbejde, og det er let at forarbejde. Billedskærerknive og punsler bruges til detaljer. Modellerne er lavet af Bamse Kjeldsen og Helle Pfeiffer. Se række 2 på billedet.

Modeller lavet i Ler.

Ler er velegnet materiale til at lave modeller med fine detaljer. Det skal brændes først, og er lidt skrøbelig i brug. Modellerne er lavet af Anne Christensen. Se række 3 på billedet.

Modeller lavet i Tin.

I en gipsplade graveres tegningen ind. Emnet støbes i tin og efterarbejdes med forskelligt værktøj. Modellerne er lavet af Hans Larsen. Se række 4 på billedet.

Sandform klar til støbning.

Støbte emner klar til renovering.

Billeder: Helle Pfeiffer

Kursus på Værfeldtsgård

Af Zukey Brown

Vi var på kursus den 22. og 23. november hos Lotte og Jakob på Værfeldtsgård.

På kurset var vi 7 tilmeldte til et "blandet" kursus, hvor vi både skulle arbejde med udskæring, kniv-arbejde og horn-arbejde.

På dagen var Frank desværre syg, - så vi blev kun 6: Thomas og Yvonne, Helle, Lena, Holger samt undertegnede.

Idet alle fremmødte er vant til at arbejde med hænderne, var kurset tilrettelagt ligesom de arbejds-weekender, vi almindeligvis har på Rågelundgård: At alle gik i gang med deres selvvalgte projekt, og at Jakob og Lotte så gik os til hånd med instruktion og praktisk hjælp, når vi hver især trængte.

Helle Pfeiffer havde valgt at udskære en fibula (ringspænde) i træ, som skulle være basis for en støbeform, så man kunne støbe spænder. Holger Poulsen havde tidligere deltaget på et smedekursus, hvor han havde lavet knivblade. Her havde han ikke nået at blive færdig, så Holger brugte en del af kurset på at

færdiggøre sit knivblad. Derefter lavede han en ske i horn. Lena Mühligh lavede også en ske af horn og blev så glad for det, at hun næste dag valgte at lave én mere. Thomas og Yvonne Guldbæk ville begge lave en kniv bestående af et blad smedet af Jakob og et skaft af henholdsvis ren og kronhjørtetak. Begge fik lavet messingdetaljer, så det blev vældig flot. Undertegnede arbejdede på at få to knive færdige til skæftning, lærte en ny måde at lave skeder på og fik pudset en del knivblade, der var blevet medtaget af rust.

De flotte resultater kan ses på foto'et, som Lena tog.

Alt i alt var det en både hyggelig og lærerig weekend. For dem, som skulle være fristet, så må undertegnede melde, at det absolut kan anbefales. Det kostede 500,- kr. at deltage, men man fik rigtig meget for pengene. Værkstedet havde al det værktøj, man kunne ønske, og selv når man havde en rimelig indsigt i og færdighed i forhold til f.eks. at lave knive, så var der stadig masser af ny viden og indsigt at få.

Billeder: Lena Mühligh

Bornholmske slægter

Af Lene Stenbuch

I sidste nummer af Herolden skrev Ole Boyer Pedersen en artikel om Knud den Hellige. Jeg kunne ikke lade være at tænke på, at rigtig mange bornholmere kan føre deres slægt tilbage til denne konge og dermed til andre konger som Svend Tveskæg, Harald Blåtand og Gorm den Gamle. Der er bare ikke så mange bornholmere, der ved det.

Historiker Camilla Luise Dahl, som vil være kendt af Heroldens læsere for hendes artikler og hæfter om tekstile emner, sagde en dag til os, at hun lige ville undersøge om hun mon ikke var i familie med Michael (Aakjær), min nu afdøde mand. Camilla er selv af bornholmsk slægt, og hun havde lavet en stamtavle for sin egen slægt. Det tog ikke Camilla så lang tid at finde ud af, at hendes og Michaels slægter krydседes flere steder, da Michael også er ud af gammel bornholmsk slægt. Så fandt Camilla da for øvrigt også lige ud af, at en bornholmsk veninde, jeg har, også er i familie med både Camilla og Michael. Ergo: de bornholmske familier er godt indgiftede i hinanden. Men hvad der er fantastisk, synes jeg er, at de gamle slægter, som man kan komme tilbage til, har boet på Bornholm helt tilbage til 1300-tallet, tænk den periode vi går og leger på middelaldercentret! Camilla fortalte, at det skyldes, at nogle adelige familier, der var af kongeslægt, fik ejendomme på Bornholm i middelalderen.

Jeg kan anbefale bornholmere, der ønsker at finde deres rødder at gå ind på Bornholmske stamtavlers hjemmeside: www.bornholm-stamtavle.dk Den er udbygget med rigtig mange slægtsnavne. Kan I på nogen måde komme tilbage i jeres slægt, så at I kan finde nogle af dens navne på den her nævnte hjemmeside, skal I se, at I nok ender ved Gorm den Gamle. Ellers er der flere muligheder for at gå i gamle kirkebøger, bl.a. på www.arkivalieronline.dk, hvor der ligger over 100 år gamle kirkebøger. Undervejs til Gorm den Gamle

Illustration 1

kommer man igennem Hvideslægten, bl.a. Skjalm Hvide (død omk. 1113).

Hvor har jeg ofte gennem årene set på kalkmaleriet af Skjalm Hvides søn Asser Riig (død omk. 1148) og fru Inge. På grund af deres dragter har jeg studeret det billede, der er afbildet i masser af bøger, uden at jeg vidste, at min mand og søn nedstammede fra dem, så det er sjovt nu at vide, at det er min søn Johannes's tiptiptip.... (med 22 tiper) -oldeforældre, se illustration 1, der er fra Axel Bolvigs ”Den ny Billedbibel. Af Asser Riig og fru Inge kom deres søn Esbern Snare (1126-1204), fra hvem de bornholmske familier nedstammer. Han var bror til den navnkundige ærkebiskop Absalon (1128-1201). De var fætre til ærkebiskop Anders Sunesen (død 1228) og biskop i Roskilde Peder Sunesen (død 1214)

Der skulle altså være gode chancer for de fleste bornholmere, der kan føre deres slægt langt nok tilbage herovre, at de kan finde de samme rødder i Hvideslægten. Det er der bl.a. chancer for, hvis man har noget Kofoedblod i årerne, og det er der jo mange der har. Dog stammer selve Kofoedslægten ikke fra Hviderne, men de var godt indgiftede med efterkommere af dem. Jens Kofoed havde 24 børn med 2 hustruer, se illustration 2, der er fra hæftet ”350 år”, der viser denne familie på epitafiet (mindetavlen) i Østermarie Kirke fra 1600-tallet. På illustration 3 ses et udsnit af samme epitafium, her ses Margrethe Sandersdatter Kofoed med døtrene. De øverste piger voksede alle op og førte slægten videre, de nederste piger døde som små. Jens Kofoeds søskende og hans forældres

Illustration 2

søskende havde også talrige efterkommere, så hvem er ikke bare en smule i familie med Kofoed'erne? Se evt. Jørn Klindts bog ”På spor af de første Kofod'er”, 1979. En spændende bog, som fører slægten Ko(e)fo(e)d tilbage til middelalderen. Det er fra denne bog, at illustration 3 er hentet. (Jørn Klindts datter, Ia Klindt, har stadig nogle eksemplarer af bogen. Hvis det har interesse, henvend jer til mig.)

At en meget stor procentdel af bornholmerne nedsatmmer fra Hvideslægten, kan der ikke herske tvivl om. Går man på www.bornholmstamtafle.dk ender man som sagt sandsynligvis ved Gorm den Gamle. Men (desværre) fandt jeg for nylig bogen: ” Thi de var af stor slægt – om Hvideslægten og kongemagt i

Illustration 3

Danmarks "højmiddelalder" af Marianne Johansen og Helle Haldrup. Heri såes tvivl om, at Hvideslægten kan føres tilbage til den gamle kongeslægt. Nå men hvad, man kan jo håbe at de tager fejl, ellers er det da i hvert fald sjovt at kunne sige, at man stammer fra Hvideslægten, "thi de var af stor slægt" som bogtitlen siger, og det skulle i hvert fald være sikkert at den slægtsgren er rigtig nok.

Historiske Værksteders Træf 2009

Af Thomas Guldbæk

Den sidste uge i januar drog Nicolai, Yvonne og undertegnede af sted til træf med de andre historiske værksteder i DK.

Her følger en billedreportage over nogle af alle vores mange oplevelser:

På vej til træffet kunne vi lige nå at besøge Lejre Forsøgscenter. Vi blev vist rundt og fik en fin snak om for- midling og aktiviteter med husdyr/jagt/ slagtning.

Ligeledes havde vi lavet en aftale med vores venner i Vikingelandsbyen i Albertslund.

Her går man ikke på kompromis. Alt er håndhugget og fremstillet på bedste vikingewis.

Der er rigtig mange fine detaljer både ude og inde.

På træffet viste Jacob (naturvejleder fra Lejre) hvordan man afpels og spalter diverse skind til videre fremstilling af pergament. Skindene skal være lettere forrådnede, for at denne proces kan lade sig gøre.

Og så var det ellers bare at tage fat!

Der blev flået

Og der blev skrabet

En stakkels middelaldermand forsøgte sig (uden større held) med ildtål og fyrsvamp

Martin (en ægte viking fra Bork) strøg stålet over flinten tre gange og kunne derefter tænde sin smøg.

Yvonne flækkede lysesiv og lavede væger, så det var en lyst.

En anden workshop lærte os at fremstille farver af diverse ler-, okker-, mineralpartikler tilsat bindemidler som f.eks. æg, kærnemælk og øl.

Og så var det tid til at mæje sig ud til festsæften på Ulvsborg

Fotograf: Yvonne Guldbæk

Kisten i stormandens sal

Fra indretningsrapporten af Lene Halskov

En kiste fra Gotland

Et af de vigtigste møbler i middelalderen var kisten. Den tjente som opbevaringsrum for alt fra tøj, sengelinned, bøger og husgeråd til smykker, dokumenter, penge og andre værdigenstande. Antallet af kister var næsten en slags målestok for hjemmets velstand. Velhavende hjem havde formodentlig omkring 10-15 kister. I hvert rum stod en eller flere kister, og således vil der med tiden også gøre på vores stormandsgård.

En mindre pladskrævende erstatning for kisten var det fritstående skab, hvoraf de ældste i Danmark er fra 1400-årene.

De ældste udskårne danske kister er fra omkring 1400. Derfor valgte vi, i samråd med Niels-Knud Liebgott, i

første omgang en kiste som står på Läns museet på Gotland, og som ifølge Gun Westholm fra Läns museet antages at være fra 1200-1300-tallet.

Vi har affotograferet kisten og målt den op, og på dette grundlag har vores snedker, Nikolaj Itenov, udfærdiget en kopi. Udskæringerne er ikke helt så dybe som på den originale kiste, hvilket ifølge Niels-Knud Liebgott svarer mere til den danske tradition. Det er således ikke en nøjagtig kopi i alle detaljer, men en kopi som man kan tænke sig, at en middelaldersnedker har kunne lave ud fra beskrivelser, mål og tegninger som stormanden har haft med hjem efter et besøg på Gotland.

Kistelåget skal beklædes med rødt læder. De små jernrosetter på lågets kant kan have holdt en sådan læderbeklædning på plads. Der er fundet læderrester under smedejernrosetter

Hvem var Erik d.1. Ejegod

Af Ole Boyer Pedersen

Erik var søn af Svend Estridsen og var konge fra 1095 til 1103. Han havde sluttet sig til sin broder kong Knuds parti, og var sammen med ham i Odense, hvor Knud blev myrdet i Albani kirke. På det tidspunkt var Erik ikke til stede men sendt på en opgave, der gik ud på at fængsle deres broder Olav. Da nyheden om Knuds død nåede ham, fortrak han til Sverige sammen med sin hustru Bodil.

Olav blev valgt til konge, og i de følgende år blev der misvækst og hungersnød i Danmark, og det blev selvfølgelig udlagt som en guds straf over den skændige gerning, og Olav fik tilnavnet Hunger.

Efter Olavs død i 1095 vendte Erik tilbage og gjorde krav på kongemagten og blev valgt. Han var en prægtig mand, høj og stærk og dertil veltalende. Han blev hurtig kendt for sin retfærdighed og vindende væsen og fik snart tilnavnet Ejegod (Egod), der betyder noget lignende ”den altid gode”. Han fortsatte sin broder Knuds myndige styre, og selv om han fandt på mange uretfærdige love, blev det ikke regnet ham til last. Det har jo også nok hjulpet på hans popularitet, at der blev gode tider med god høst og velstand i landet. Det siges, at kornet blev så billigt som 2 penning for en skæppe, hvilket vi må tro var meget billigt, selv om det er svært at omregne datidens priser til noget, vi kan sammenligne.

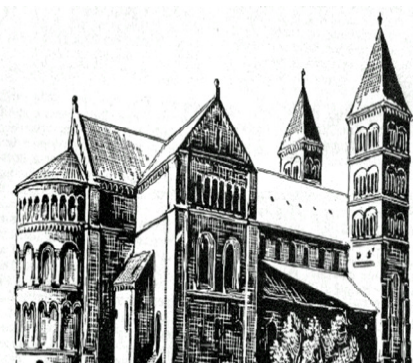
Venderne ved Østersøens sydkyst var dengang en stor plage, der røvede og

plyndrede i de sydlige landsdele. Dette tog ekstra til under kong Olavs tid, og det var en af Eriks bedrifter, at han indtog Rügen og besejrede byen Julin, et af tilholdsstederne for Danmarks fjender og landsforviste. Erik beordrede alle pirater og fjender af Danmark udleveret, og de blev på grusom vis henrettet ved, at de blev fæstet til en pæl og bugen sprættet op. Derefter blev deres tarme revet ud og viklet om pælen til offeret døde. Dette skulle tjene som en advarsel for andre, der begik ugeringer imod Danmark. Erik indsatte sin søstersøn, Henrik, som venderens fyrste.

Erik var ikke kun en stor krigskonge men også en forsoner, og det lykkedes ham i 1101 ved et fredsmøde i Konghelle at forlige den svenske og den norske konge, samt at forsones sig med den norske konge Magnus Barfod, som

havde forfulgt en fjende ind på dansk område.

Der var en sag, der specielt optog kong Erik, og det var oprettelsen af et selvstændigt bispedømme i Lund for dermed at unddrage Danmark fra de tyske bisper. Det er nok en af de mest afgørende sager, som Erik fik gennemført. Var det ikke sket, var vi højst tænkeligt tyskere idag. Erik Ejegod drog til paven Urbanus d.2 og fulgte ham på en rejse til Bari, hvor han fremførte sin sag samt anmodede om, at hans myrdede broder blev ophøjet til helgen. Under rejsen grundlagde han herberger i Piacenza og Lucca for pilgrimme. Hans rejse bar god frugt, og Knud blev af pave Paschalis d.2 udråbt til helgen. Lund blev også bispesæde for hele Norden, og selv om det først skete efter Eriks død er de 2 vigtige begivenheder fuldt ud hans fortjeneste.

Erik Ejegod var stærkt religiøs. Selv om han levede med mange friller og avlede mange børn med dem, var han grebet af korstogssagen og tillod danske at drage på korstog. Han støttede kirkebyggeri og påbegyndte endda en mægtig stenkirke i sin

hjemby Slangerup. Den er nedrevet ved reformationen, og der er kun lidt ruin tilbage. Det var i hans tid, at det første korstog fik indtaget Jerusalem, og han blev opflammet til selv at opsøge de hellige steder på en pilgrimsrejse igennem de østlige lande. Han drog med et stort følge til Novgorod og efter et besøg hos fyrsten der, gik rejsen videre til Miklagård (Konstantinopel), hvor han blev modtaget med mistro, men respekt af kejser Alexandros Komnenos. Efter at kejseren havde erfaret, at Erik opfordrede de nordiske væringer i kejserens livgarde til at være deres herre tro, fik Erik og hans følge stillet skibe til rådighed og blev fyrsteligt beværtet. Pilgrimsrejsen fortsatte imod det hellige land, men på turen blev Erik syg med feber og blev bragt i land på Cypern hvor han døde 10. juli 1103. Hans dronning Bodil fortsatte rejsen og nåede frem til Jerusalem, men også hun blev syg og døde på Oliebjerget.

Under hans udlandsfærd var frillesønnen Harald Kesja udset til rigsforstander, en gerning han slap ilde fra. Eriks søn Knud, (senere med tilnavnet Lavard) var blevet sat i fosterskab hos den mægtige stormand Skjalm Hvide. Harald blev snart kendt for at rage til sig og var en skam og skændsel for den tillid, der blev ham vist. Almuen foragtede ham, og da budet om kongens død i udlandet nåede Danmark, blev Niels som den sidste af Svend Estridsøns sønner, valgt på Isøre efter den gamle skik. Han støttede stærkt op om Knuds helgenkåring og førte i sin 30 år lange regeringstid det meste af Knuds og Eriks påbegyndte arbejde ud i livet.

Forunderlige farver

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Under oprydning i Stormandsgården fandt vi for nogen tid siden en større samling notater, som er forfattet af augustineren, frater Ursus, der ofte kom på gården i 1300-tallet. Noterne er skrevet på pergamentstumper, skindrester og skifersten og er ikke altid lige lette at tyde. Sproget er et noget vaklende latin blandet med dansk – og skriften er en uskøn blanding af runer og gnidret minuskelskrift. Efterhånden som vi får tydet dem, vil vi bringe uddrag af dem (omformet til nutidigt dansk) i Herolden.

Der er noget besynderligt ved farver - vi er omgivet af dem, vi nyder dem - men vi forstår dem ikke. Mange kloge mænd har prøvet at finde farvernes væsen, men jeg har ikke hørt om nogen, det er lykkedes for.

Vi kender farverne fra faste stoffer, og ofte kan vi bruge disse faste farver til vores malerier eller glasurer. Disse stoffer kan også findes i væsker - lader man væsken stå i noget tid, forsvinder den op i luften, og farven bliver tilbage. Det bruger vi f.eks. i vores blæk, og når kvinderne farver deres garn.

Men der er nogle farver i væsker, der ikke lader sig isolere - vandets blå farve er mystisk. Når vandet af sig selv forsvinder op i luften, tager det sin blå farve med. Mon vandets farve afspejler naturens luner? En dejlig sommerdag med høj, blå him-

mel, hvor fuglene synger så dejligt, der har vandet en smuk, blå farve. Men en rå efterårsdag med blæst og mørke skyer, der virker det som om vandet er blevet smittet med naturens voldsomhed - nu er det gråt og truende.

Farver i luften er endnu mere mærkelige. Hvad er det, der farver regnbuen - eller hvor kommer flammers farve fra?

Nogle farver kan skjule sig. Når det sorte trækul brænder i smedens esse, lyser det rødt og gult. Hvor kommer den farve fra? Smider man noget salt ind i essen, får man skældud af smeden - men man ser også, at det hvide salt gemmer på en stærk, gul farve.

Jeg fik et mærkeligt pulver på en rejse. Pulveret er blåt som en sø om sommeren - men rister man det, kan man se vand forlade pulveret - og vandet tager den blå farve med, så man ender med hvidt pulver. Kommer man nu vand på det, kommer vandets blå farve igen - jeg er lidt urolig over dette. Er det mon djævelens drillerier, jeg har oplevet?

Den hellige Augustin har sagt, at hvis der er modstrid mellem ens viden

og ens tro, så skal man lade troen få overtaget. Det er en trøst i min undren over farver. Jeg tror, at naturens farver er en Guds gave til os, og at farvernes uforklarlighed netop er et vink fra Gud: lad være med at forsøge at forstå mit værk - nyd det bare.

Red.: Det mystiske pulver, frater Ursus omtaler, er sandsynligvis kobbersulfat - også kaldet blåsten

Noahs takkeoffer (malet af J.A. Koch 1803) - Gud svarer med en regnbue

Funnikke

Kontor- & Datahuset på Bornholm

Snellemark 45 - 3700 Rønne

Telefon 56 95 12 69 - Telefax 56 95 69 50

Fra rå sten til kanonkugle

Af Martin Holm

Mange kanonkugler blev lavet af sten; sten er et billigt materiale, jernet skulle man bruge til andre våben og selvfølgelig til støbning af kanoner. Man smed det ikke bare ud i hovedet på fjenden, som kunne omstøbe det til deres egne kanoner. Stenkuglerne er selvfølgelig ikke så tunge som jernkugler, det har sine fordele og ulemper. En tre gange så tung jernkugle ødelagde mere, men man kunne ikke skyde så langt, som man kunne med stenkuglerne. En stenkugle, der sendes mod en borg som Hammershus, kunne ikke ødelægge murene, men når kuglen rammer stenmurene, splintres den og sender en byge af små stenstykker i hovedet på de omkringstående.

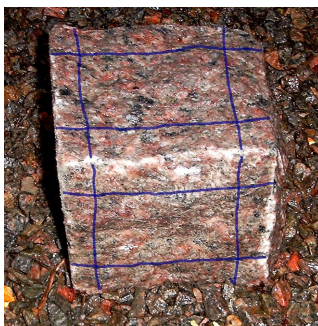
Stenhuggerne skulle arbejde hurtigt for at kunne følge med kanonerne. En dagsproduktion for en stenhugger er ca. 25 kanonkugler, så skulle de altså også være skrappe på fingrene, medens en kanon med bagstykker skulle bruge 4 til 6 stykker pr. minut. Det vil sige, at en dagsproduktion for en stenhugger var affyret på få minutter.

Fremstillingen af kanonkugler var sikkert sat i system: nogle lavede kuber (terninger), andre lavede grovhugningen, og et hold tog sig af finhugningen.

1) Der startes med en kubisk blok, som har en størrelse, der svarer til den færdige kanonkugles diameter. Midten af alle kubens 6 sider er en del af den færdige kugle.

For at udhugge en passende blok bruges en fladmejsel og en Thorshammer, jo mere omhyggelig man er med kuben, jo lettere er det at få en god, rund kanonkugle.

Dagli' Brugsen

ØSTERLARS

Åbent alle ugens dage Posthus - Benzin - Apotek - Tips - Lotto Tlf.56498005

2) På alle 6 kanter tegnes nogle hjælpestreger

Tag kanonkuglens radius og gange tallet med 0,2857. Tallet, der fremkommer, er afstanden fra yderkanten til de første 24 hjælpestreger.

Tag igen radius og gang tallet med 0,6. Det nye tal er de sidste

3) Alle de yderste 12 kanter slås af fra streg til streg efter ovenstående system. Det skal gøres rimelig nøjagtigt, for midten af den afslåede kant er allerede en del af kanonkuglens runding.

Til afhugning af kanterne bruges

4) De opståede 24 kanter slås af, igen efter det udregnede system. Her kan man passende vælge en lidt mindre pikhammer.

5) Til sidst er det kun at udjævne de 48 kanter, der opstod ved sidste hugning. Til det bruger man Stokhammer. En Stokhammer er en rimelig stor og tung hammer med en del pigge på slåfladen, der hurtigt udjævner de små facetter, der er tilbage.

6) For at få kanonkuglen i den ønskede kaliber bruges et målebræt (kaliberbrædt).

Kanonkuglen drejes rundt i hullet i kaliberbrættet for at sikre sig, at kuglen ikke har ujævnheder, så man risikerer, at den sætter sig fast i kanonløbet.

7) Polersten. En sandsten (kvartsit) med afrundet fordybning med lidt større diameter end hullerne i kaliberbrættet. Kuglen gnides ned i hulningen, der derved giver en glat sleben overflade på kanonkuglen.

8) Kanonkuglen er klar til affyring.

Vægtfylde

Jernkugle 7874 kg/m^3

Stenkugle 2800 kg/m^3 .

En kanonkugle med en kaliber på 15 cm. vejer:

- sten ca. 5 kg
- jern ca. 14 kg.

Pikhammeren som bruges til den første formning af kuglen.

Thorshammer, spids- og fladmejsler.

Stokhammer med forskellig mellemrum mellem piggene.

Fotos: Martin Holm

Vinterbilleder

Af Erik Frederiksen

Lennart Ipsen

TRANSPORT · VOGNMANDSFORRETNING

Stavsdalvej 44 · DK-3760 Gudhjem · Tel. 56 49 81 01 · Fax 56 49 83 71

Smedekursus

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Der var kursus i knivsmedning på Værfeldtsgård 14.-15. februar hos Jakob og Lotte. Vi var 5 kommende knivmede fra Vennekredsen (Bamse, Nicolas, Holger, Fabian og undertegnede) - og mens vi sled i det med hamre, file og smergellærred, hyggede Helle og Lotte sig med at støbe spænder mm.

Det var et par rigtig gode dage, vi havde hos vikingerne. Vi fik lært en del teoretisk om jern og stål - men specielt fik vi en lang række praktiske anvisninger på, hvordan man fremstiller en anvendelig kniv ud fra et stykke stål - i vores tilfælde et stykke aflagt landbrugsstål.

Arbejdet i smedjen gik overraskende let (ikke mindst fordi vi blev kraftigt overvåget af Jakob, der også i praksis ofte måtte vise os, hvad vi skulle have gjort). Det var en sand fornøjelse at opdage, hvor meget man kan forme det glødende stål med en hammer. For en gammel mand uden svulmende overarme var det også positivt at opdage, at arbejdet med hammeren ikke krævede de store fysiske udfoldelser.

Når kniven er grovsmedet, skal den normaliseres - opvarmes, til den ikke længere er magnetisk og så afkøles langsomt i en spand med savsmuld. På dette tidspunkt ligner kniven et eller andet arkæologisk, der har ligget i jorden i hundredevis af år - den er sort, ujævn og dækket af porøse glødeskaller.

Det efterfølgende arbejde med tilfiling af den grovsmedede kniv var en mere omstændelig proces. Først skal alle glødeskaller fjernes med fil - og pludselig kan man se, at der faktisk gemmer sig noget, der godt kan blive til en kniv, ja faktisk en ganske flot kniv. På dette tidspunkt udformes

knivsæggen i den rigtige kurve, og ryggen og spidsen rettes til.

Så mangler man 'bare' lige at fjerne alle hammer- og filemærker i knivsbladet. Det er en ret langvarig proces med smergellærred i flere finheder - men det er jo muligt at overbevise sig om, at kniven ikke behøver at blive helt perfekt: Man skal jo kunne se, at den er håndsmedet!

Nu kan kniven slibes - men her tog Jakob over og maskinsleb æggen. Og så stod man der med en knivklinge, der så forbavsende vellykket ud. Men var vi færdige? Nej, vi manglede lige det vigtigste: hærdeningen. Det er her, knivmesteren viser sin erfaring - hærdes kniven ikke ordentligt, vil den ikke kunne bevare sin skarphed og vil derfor være værdiløs.

Igen blev kniven varmet op i essen for derefter at blive dypet i 40° varm,

bornholmsk rapsolie for så at ligge i en halv time i en ovn ved 200° - og endelig var arbejdet afsluttet.

Dette kursus kan anbefales på det varmeste.

Frisko Is Depot Bornholm

Finlandsvej 7
3700 Rønne
Tlf. 56447007

Nyt fra lavene

Gøglerlavet

Gøglerlauget har rystet vinterstøvet af sig.

Eller rettere sagt så har støvet ikke nået at lægge sig i denne vinter.

Afslutningen på 2008 kom først den 2. weekend i 2009, fordi vi havde måttet udsætte ungernes studietur.

25 håbefulde gøglerunger ledsaget af en håndfuld servicerende forældre var på træningsweekend i lånte lokaler i ”gøglerskolen” AFUK. Skolen har fantastiske træningsfaciliteter, og vi havde samlet de bedste undervisere. Tot Langfinger, alle gøglerungernes forbillede af en gøgler, LangeLasse, artist og gøgler, og Johan, klovn og gøgler fra de jydskelhele.

Med tre undervisere kunne ungerne arbejde i tre hold, som skiftede imellem

underviserne, og undervisningen blev meget koncentreret og intens.

Ungerne nød turen, de har allerede bestilt en ny, men det tager en rum tid at spare op til sådan en tur, så vi får se.

Og så blev der jo også en ekstra afslutning på 2008.

Med Lenas hjælp havde vi fået et tilskud fra Miljøministeriet; tilskuddet skulle bruges til udendørs aktiviteter for børn og voksne.

Så Gøglerlauget inviterede Buelavet, som jo er vores gode naboer på Centret. Den sidste dag i december med mildt vejr, plantede vi ca. 800 træer. En hæk af taks og hassel, som skal give læ til buebanen.

Mange små træer: vilde pærer, æbler, kirsebær, stikkelsbær, hyld, ribs og hassel. Og andre nyttetræer som vi har hørt om i middelalderlitteraturen: ene, benved, lind og tørst.

Så pas på! når I går en tur i ”Udmarken”, her står de små træer, som engang skal blive til gøglerskoven.

Endelig plantede vi fire store valnøddetræer, som vi alle snart får glæde af.

Da det jo var jul, så holdt vi selvfølgelig også en julefrokost.

7. og 8. februar 2009 holdt gøglerungerne maskebal med Tot Langfinger på Rågelundgård. Der blev

arbejdet med masker, og vi talte om karakterer bag maskerne.

I kender alle sammen Røv, og I kan glæde jer til, at Røv har fået en horden unger, lige som Tot har en horden gøglerunger.

Den 7. februar holdt vi også generalforsamling i Trup TingTangs støtteforening; foreningen består af familierne til gøglerungerne, og står for det praktiske arbejde omkring gøglet.

Vi lagde planer for 2009, bl.a. om samarbejdet med BMC, hvor der igen vil være børnedage på tirsdagene og torsdagene i højsæsonen, og hvor vi er med på markedet.

Fra maskeballen 2007

Første gang, I kan få glæde af vores glade unger, er Langfredag, BMCs første åbningsdag. Ungerne byder ind med årets første gøglerforestilling og en koncert.

Gøglerungerne har nemlig udvidet deres aktiviteter til musikgruppen, som indtil videre passer fint til navnet "Ragnarok"; debutkoncerten vil handle om "ALT DET SOM ER SVÆRT AT FÅ

Fra maskeballen 2007

LÆRT", heldigvis er der endnu et par måneder at øve sig i.

I 2009 vil gøglerlauget både kunne ses og høres.

Vi møder med fest og ballade, musik og god mad oppe i vores skidtfolks-lejr og er glade for, at I andre vil hjælpe os med at pudse påklædning, adfærd og sprog af i kanterne, så vi holder os inden for BMCs koncept.

Birgitte Sonne Hansen.

Smedelavet

Bornholms Middelaldercenters Smedelav er genopstået.

Den 17. december 2008 blev der valgt en ny formand i Smedelavet, og der har været gang i lavet siden den første torsdag i januar 2009, og det regner jeg med, at der vil være frem til markedet i sommer.

Derefter vil jeg se, om der stadig er lige så stor tilslutning i lavet.

Vi ses den første og tredje torsdag i hver måned.

Bamse

ØSTERLARS SAVVÆRK

Hans-Henrik Kofoed

Stavsdalvej 21 · 3760 Gudhjem · Tlf. 56 49 80 19

Fax. 56 49 80 47

Vennekredsen og lavene

Vennekredsen

Vennekredsen ved Bornholms Middealdercenter er en meget uformel forening af middelalderinteresserede, der har en eller anden tilknytning til Bornholms Middelaldercenter

Som medlem af Vennekredsen får man:

- fri entre til Centret
- fri deltagelse i alle Vennekredsens aktiviteter året rundt
- Herolden tilsendes hvert kvartal
- og ikke mindst: mulighed for at være sammen med en masse herlige mennesker, der også er begejstrede for middelalderen.

Et årskontingent koster:

- Personligt medlemskab 150 kr
- Familiemedlemskab (for familie-medlemmer på samme adresse) 300 kr
- Firmamedlemskab 500 kr

Centret fungerer som sekretariat for Vennekredsen, hvor primært Mie Hjort tager sig af os. Du kan kontakte Mie hver *fredag* på telefon 5649 8319 eller på mail:

mie@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Du kan se mere om Vennekredsen på nettet:

www.bmc-vennekreds.dk

Vennekredsens øverste myndighed er *styregruppen*, der er sammensat af repræsentanter fra Centret, lavene og Herolden.

Lavene

I Vennekredsen er der oprettet en række interessegrupper, kaldet *lav*, hvor medlemmerne i fællesskab kan dyrke deres specifikke interesse. Lavene bestemmer selv deres aktiviteter, mødetider og mødested (men det er ofte torsdag aften kl. 19 på Rågelundsgård).

Lavene har en meget dynamisk tilværelse - nogle er meget aktive, andre kan køre på lavt blus i en periode for så enten at blive nedlagt eller genopstå med nye aktiviteter.

Du kan se mere om lavenes aktiviteter på Vennekredsens web-sted, hvor der bl.a. er en kalender over aktiviteter i Vennekredsen.

I sommerperioden, hvor Centret er åbent for besøgende, deltager mange af Vennekredsens medlemmer som frivillige aktører - nogle bemande Centrets aktiviteter (f.eks. buebanen) - andre deltager mere uformelt, f.eks. ved bare at være til stede i middelalderdragt.

I vinterhalvåret har vi travlt med at bringe vores udstyr i orden - f.eks. ved at sy middelalderdragt, lave sko, tasker og bæltter, støbe smykker og meget andet. Alt dette kan ske på Centret, hvor der er kursusweekender den første weekend i hver måned (november til maj), og hvor man kan få praktisk hjælp til sit arbejde.

Herudover er der foredrag og orienteringer - arrangeret af Centret eller lavene.

Vi har faktisk ret travlt om vinteren!

Længsel efter sommer

Jeg længes efter et middelaldercenter fuld af glade mennesker og en flok gøglerbørn med et godt show. Eller en lun sommeraften med lys på Hammershus. Så kan det ikke blive meget bedre. Ole

